

4. Денисова Людмила. URL <https://www.facebook.com/denisovaombudsman> дата звернення 08.04.2022 (дата звернення: 10.04.2022).

5. Левченко К. Урядова уповноважена з гендерної політики. URL <https://www.facebook.com/GovernmentCommissionerforGenderPolicy> (дата звернення: 10.04.2022)

УДК 340.12

Савенко В. В.

*д.ю.н., професор, професор кафедри
теорії та історії держави і права,
Західноукраїнський національний
університет*

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА УЯВЛЕНЬ ПРО НЕЇ

Процес формування громадянського суспільства та правової держави, як і будь-які інші правові процеси, що розгортаються, в площині правової реальності характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею.

Історичний дискурс яскраво демонструє, що століття соціально-культурного розвитку людства так і не змогли остаточно розв'язати проблему взаємин індивіда і держави. Дослідження проблем взаємодії правової держави і громадянського суспільства протягом тривалого періоду були доволі суперечливими. Причиною до цього став факт аналізу цих філософсько-юридичних категорій з позиції теоретичного антагонізму, вихідне положення якого можна окреслити тезою про визнання протилежності між державними інститутами та інститутами громадянського суспільства. На підставі порівняння цих удавано протилежних явищ робили висновок про «позитивність» громадянського суспільства та «негативність» державної влади, яка асоціювалася з бюрократизмом, нехтуванням людськими потребами, примусом, насильством, усілякими утисками тощо [1].

Сучасні дослідження доводять, що громадянське суспільство має великі резерви активізації взаємодії з державою. У відносинах із громадянським суспільством правова держава розглядається як сукупність специфічних, у певний спосіб ієрархізованих організацій, які вбачають свою мету в реалізації

інтересів суспільства і надають людям конкретні послуги. Інакше кажучи, правова держава у своїй взаємодії з громадянським суспільством постає у формі певної адміністративної структури, що діє відповідно не до законів влади чи принципів соціального макрорегулювання, а до логіки партнерства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики визначення особливостей громадянського суспільства засвідчує інтерес до окресленої проблеми багатьох учених-теоретиків. Їх дослідження засвідчують, що громадянське суспільство зовсім не заперечує державу чи наявність та необхідність державної влади: перше може активно формуватися та діяти лише тоді, коли цьому сприятимуть відповідні державні засади, державна організаційна діяльність, яка прокладатиме шлях для втілення у практику суспільного життя найефективніших чинників його розвитку. Розглядаючи правову державу як політичний інструмент для формування громадянського суспільства, у тій чи іншій мірі вони наголошують на тому, що інститут громадянського суспільства потребує узагальненого дослідження, що і зумовлює наш інтерес до окресленої проблеми.

Концептуальні підходи до розуміння ідеї громадянського суспільства є виявом тривалої еволюції в історії філософської, політичної та правової думки. У наукових спробах теоретичної інтерпретації його сутності та дефініціювання змісту можна виділити дві основні традиції – квалітативну та локальну. Перша зосереджується на характеристиці якісного стану життя суспільства (Г. Горацій, Т. Гобс, Дж. Локк), фіксуючи такий рівень його розвитку, коли воно стає громадянським.

Друга – кваліфікує громадянське суспільство як сферу особливих, специфічних відносин в загальній структурі соціальних процесів, зв'язків і явищ (Г. В. Ф. Гегель) [2, с. 34]. Відповідно до неї громадянське суспільство існує не в середині держави, а поряд з нею і є сферою матеріальних умов життя, в якій індивіди пов'язані інтересами [2, с. 54].

Досередини ХХ ст. домінував квалітативний погляд на проблему, відповідно до якого, виникнення громадянського суспільства асоціювалося з появою приватної власності і держави. На сучасному етапі такий підхід нівелюється. Поняття «громадянське суспільство» все частіше застосовується для характеристики певної сфери суспільного життя, сегмента цілісної суспільної архітекτονіки – галузі позадержавних відносин і структур [3]. І тут також можливі його різні варіації, а саме розуміння громадянського суспільства як суспільства загалом (Дж. Кін, Ч. Тейлор, Н. Розенблюм), як його особливої частини (Р. Патнем, Б. Барбер), чи соціальної характеристики його членів тощо.

Отож, у першому своєму значенні, громадянське суспільство означає сферу приватного життя людей, що непідконтрольна безпосередньо державі. Це, скажімо, відносини приватної власності, майнові, спадкові, сімейні та

родинні відносини. Тобто зміст терміна «громадянський» пов'язується з поняттями «громадянство» і «громадянин»: перше позначає правове становище громадян в державі або їх правову належність до держави, а друге – людину як члена певної держави.

Друге значення терміна «громадянський» вказує на наявні в суспільстві відмінності між громадянським та церковним життям, тобто означає світський, нецерковний спосіб життя, а також все те, що здійснюється на відміну або паралельно з церковними обрядами, наприклад, «громадянський шлюб». Таке розуміння громадянського суспільства охоплює ту сферу суспільного життя, яка представлена, в основному, альтернативними структурами, що мають місце і в самій державі, і за її межами. Хоча таке розуміння терміна «громадянський» не поширене.

Третє значення поняття «громадянський» пов'язане з морально-етичною оцінкою поведінки людини як громадянина, тобто характеризує свідомого й активного члена суспільства. Таке значення поняття, очевидно, має ідеологічне забарвлення, що довгі роки в нашій країні було приводом для політичних спекуляцій [2].

Основоположною ідеєю більшості сучасних концепцій громадянського суспільства є безапеляційне й абсолютне визнання того, що держава як інституція існує для того, щоб служити інтересам кожної конкретної особи зокрема та панівної частини суспільства загалом. Держава має діяти лише в межах закону та не виходити за його демаркаційні лінії практично за жодних, навіть благих потреб. Стан взаємовідносин між державним апаратом та громадянським суспільством характеризує прогрес, безпеку і благоденство. Зрештою, лише громадянське суспільство є і автором, і запорукою конструювання правової держави.

Поширеним є трактування громадянського суспільства як громадської чи суспільно-приватної сфери, яка знаходиться між людиною і державою та виконує функцію об'єднання громадських і приватних інтересів. За цією теорією громадянське суспільство можна витлумачувати як комунікативний процес між громадянином і державою, який набуває в сучасних умовах форми особливого «інтерсуб'єктивного дискурсу» або «комунікативної раціональності». Саме таку «змішану» модель громадянського суспільства знаходимо у працях Ю. Габермаса, який розглядає громадянське суспільство, по-перше, як сферу інтеракції (безпосередньої особистісної взаємодії) та комунікації автономних і таких, що вільно самовизначаються, індивідів, по-друге, як сукупність недержавних і позаекономічних (культурних, професійних, церковно-релігійних, спортивних тощо) спільнот, що формуються спонтанно і на добровільних засадах. Саме тут, вважає Ю. Габермас, формуються думки, ідеали, цінності й орієнтації людини [4].

Наведені вище теорії характеризують громадянське суспільство як автономну і багато в чому стихійну силу, здатну зруйнувати або зберегти усталений соціальний порядок, уособленням якого виступає державний лад. По цій причині громадянське суспільство можна характеризувати одночасно в кількох семантичних аспектах. Скажімо, як форму спілкування або, суспільних відносин, або ж – як суспільну організацію або соціальну систему, що є цілісним феноменом суспільного буття, що охоплює всю сферу суспільних, тобто господарських, сімейних, правових та інших зв'язків між людьми, а також їх об'єднання й інститути, що реалізують найрізноманітніші потреби, інтереси і цінності людини.

При всій різноманітності інтерпретацій, переважна більшість дослідників сходяться на тому, що поняття громадянського суспільства застосовується для дослідження неполітичної частини суспільної системи і має певне аналітичне навантаження лише у випадку розмежування суспільства і держави. Звичайно ж цей поділ є умовним, адже насправді зазначені сторони суспільного життя перебувають у діалектичній взаємодії і, за певних обставин, здатні переходити одна в одну, у цьому сенсі держава може розглядатися як офіційне вираження громадянського суспільства.

Розмірковуючи в ракурсі зазначеного Дж. Александер виділяє три рівні громадянського суспільства як незалежної сфери суспільного життя, в якій люди формулюють і реалізують свої соціальні права та обов'язки, діючи солідарно: культурний рівень (рівень цінностей); інституційний рівень; практичний рівень людської взаємодії [5]. Змістом функціонування громадянського суспільства у цьому сенсі виступає максимальна реалізація правового статусу особи, тобто всі особи приватного і публічного права в межах громадянського суспільства повинні максимально дотримуватися, виконувати та використовувати комплекс своїх прав та обов'язків, а компетентні й уповноважені на те особи – максимально коректно й ефективно застосовувати право. Оскільки основною структурною одиницею громадянського суспільства є особистість, то його конструкційними елементами слід визнати всі ті соціальні інститути, які покликані забезпечувати всебічний розвиток людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Основні інститути громадянського суспільства та правової держави: засади взаємодії. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/may/2484/vnulpurn201581318.pdf> (дата звернення 25. 03. 2022).

2. Орцева О. С. Еволюція ідеї громадянського суспільства: від витоків до сучасності. *Наукові праці. Державне управління*. Миколаїв, 2013. Випуск 214. Том 226. С. 50–54.
3. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные сочинения. Санкт-Петербург: Изд-во СПбУ, 2004. 848 с.
4. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів : Літопис, 2000. 320 с.
5. Колодій А. Розвиток громадянського суспільства. URL: https://political-studies.com/?page_id=178 (дата звернення 25. 03. 2022).

УДК 349.2

Слома В. М.

*д.ю.н., доцент, професор кафедри
цивільного права і процесу,*

Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року Указом Президента в Україні введено воєнний стан. Введення воєнного стану призводить до тимчасового обмеження деяких конституційних прав людини і громадянина. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Певні зміни торкнулись й правового регулювання трудових відносин, оскільки 15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон) [1]. Законом (ч. 1 ст. 2) надано право сторонам за згодою визначати форму трудового договору. Щодо порядку прийняття на роботу, то ч. 3 ст. 26 КЗпП України визначено категорії осіб, для яких не може встановлюватись випробування. У період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватись для будь-якої категорії працівників (ч. 2 ст. 2 Закону).

Відмінними від загальних є норми щодо переведення працівника та повідомлення його про зміну істотних умов праці. Для здійснення переведення працівника з ініціативи роботодавця в умовах воєнного стану необхідним є